

EYYÛBİLER DÖNEMİ HALEP MEDRESELERİ

Abdullah CENGİZ¹

Vildan ÖZİŞÇİ²

Öz

Eyyübîler dönemi, eğitim-öğretim açısından İslâm tarihinin oldukça parlak bir dönemi olarak kabul edilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin Halep'te açtığı medreselerin sayısı, Zengîler ve Eyyübîler döneminde artmaya devam etmiştir. Eyyübîler, Halep'in idaresini Zengîlerden aldıktan sonra Halep'i ilmi yönden geliştirmek için Halep'te Zengîlerin açtığı mevcut medreselerin varlığını devam ettirmeye ve bunların yanında yeni medreseler açmaya gayret göstermiştir. Böylece Halep şehrinde Eyyübîler döneminde faaliyetlerini sürdüren medreselerin toplam sayısı kırk dörde ulaşmıştır. Eyyübîler dönemi Halep'teki medreseler, ilmî, ekonomik ve sosyal yaşamla sıkı bir ilişki içinde olmuş ve bu sayede Halep şehrine İslâm coğrafyasının birçok yerinden önemli âlimlerin ve talebelerin gelmesine vesile olmuştur. Bu çalışmada Eyyübîler dönemi Halep'teki medreselerin tarihi, müderrisleri, şehrin dinî, ilmî ve sosyal hayatta oynadıkları rol üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eyyübîler, Halep, Medrese, Eğitim.

ALEPPO MADRASAS IN THE AYYUBIDS PERIOD

Abstract

The Ayyubid period is considered to be a very bright period in Islamic history in terms of education. The number of madrasas opened by the Great Seljuk Empire in Aleppo continued to increase during the Zengîd and Ayyubid periods. After the Ayyubids took over the administration of Aleppo from the Zengîds, they endeavored to maintain the existing madrasas opened by the Zengîds and to open new madrasas in Aleppo in order to develop Aleppo in terms of science. Thus, the total number of madrasahs that continued their activities in the city of Aleppo during the Ayyubid period reached forty-four. The madrasas in Aleppo during the Ayyubid period were

¹ **Sorumlu Yazar:** Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, E-posta: abdcngz66@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3484-2308.

² Uzman, Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, vildanoz.639@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6026-5789

***Atıf/ Citation:** Cengiz, A & Özişçi, V. (2023). Eyyübîler dönemi halep medreseleri, *Dicle Akademi Dergisi*, 3(2), 124-146.

** Bu çalışma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

closely linked to the scholarly, economic, and social life of the city and thus attracted important scholars and students from many parts of the Islamic geography. This study focuses on the history of madrasas in Ayyubid Aleppo, their muderris, and the role they played in the religious, scholarly, and social life of the city.

Keywords: Ayyubids, Aleppo, Madrasah, Education.

EXTENDED SUMMARY

In the Turkish-Islamic states, madrasas, which operate as important institutions that teach religious, rational and positive sciences and train qualified personnel for the state administration, have become one of the central and fundamental elements of the education system of the Turkish-Islamic states. These madrasas were generally established to spread and maintain Islam and to preserve and develop scientific knowledge and culture. In addition to the teaching of the Qur'an as religious education and the basic principles of Islam, madrasas offered students education in various subjects such as mathematics, astronomy, medicine, philosophy, law and linguistics. Madrasahs also contributed to scientific and philosophical thinking and provided students with critical thinking and analytical skills. These institutions contributed to scientific and cultural developments and played a major role in what is known as the golden age of the Islamic world. The Ayyubids contributed greatly to the development of Islamic history in terms of education. During this period, especially the Ayyubids increased the number and importance of madrasas in Aleppo. We can examine the important periods of this process and its effects in more detail below: Before the Ayyubid period, the Great Seljuk Empire's policy of establishing madrasas in Syria and Aleppo revived interest in Islamic education and science. The madrasas of this period attracted students from various parts of the Islamic world to Aleppo. When Saladin Ayyubî took control of Aleppo from Nureddin Mahmud Zengi in 1183, he opened new madrasas to improve the city's education and science life. This move increased Aleppo's importance in the Islamic world and revitalized intellectual activity in the region. The emirs and emirs who ruled Aleppo after Saladin Ayyubid continued to advance in the fields of education and science. During this period, the number of madrasas established in Aleppo increased rapidly. Forty-three madrasas operated in Aleppo until the fall of the Ayyubids. The madrasas in Aleppo were closely intertwined with scholarly, economic and social life. These madrasas contributed to the scientific and intellectual atmosphere in the city and attracted the leading scholars of the Islamic world to Aleppo. These muderris taught students Islamic law, fiqh, theology, tafsir, history and other Islamic sciences. The madrasas in Aleppo not only provided religious education, but also contributed greatly to the city's scholarly and social life. These madrasas enabled the spread of science and the meeting of students from various parts of the Islamic world. In conclusion, the Ayyubids both tried to maintain the existence of the madrasas opened in Aleppo during the Zengid period and opened new madrasas alongside these madrasas. As a result, Aleppo became one of the centers of education and science in the Islamic world and an important intellectual legacy of this period. Thus, during the Ayyubid period, Aleppo madrasas came to the fore as centers of religious learning in the Islamic world. These madrasas provided an ideal environment for learning and spreading Islam. In particular, the teaching of religious sciences such as the Qur'an, hadiths and Islamic law was concentrated in these madrasas. In this way, religious knowledge spread and religious leaders of the Islamic world were trained.

1. GİRİŞ

Arapça’da “bir şeyin silinip yok olması, bir şeyden iz kalması” manalarında kullanılan “d-r-s” fiilinin (el-İsfahânî, 1991) bir türevi olan “medrese” sözcüğü, “ders okutulan, eğitim-öğretim faaliyetlerinin görüldüğü yer” anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1993). Çoğulu “medâris” olan medrese sözcüğü, ilk başlarda “Kur’an’ın okutulduğu evler” anlamıyla da kullanılmıştır. Günümüzde ise ilkokul, ortaokul ve lise düzeyindeki eğitim-öğretim kurumlarının tümünü ifade eden bir terim olarak Arap ülkelerinde kullanılmaya devam etmektedir (Lisanü’l-‘Arab, 2023).

Medresenin tarihsel ve kurumsal bir anlam kazanması ise tam olarak Selçuklular aracılığıyla olmuştur. Büyük Selçuklu Devleti veziri Nizâmülmülk’ün girişimiyle Nizâmîyye Medreseleri kurulmuş ve ilk defa devlet eliyle kurumsal anlamda bir eğitim-öğretim sistemi oluşturulmuştur (İbn Esîr, 1997). Nizâmülmülk başta Tûs (İbn Esîr, 1997), Bağdat, Nîsâbûr (Nişâbûr), İsfahân, Belh, Âmil, Basra, Merv, Musul ve Herât olmak üzere neredeyse Irak ve Horasan’ın her şehrinde bir medrese yaptırmıştır (es-Sübkî, 1992).

Nizâmülmülk’ün geliştirdiği medrese sistemi Selçuklulardan sonra gelen tüm İslâm devletleri için örnek oluşturan büyük bir yeniliktir. Medreseler devlet tarafından himaye edilmiş ve vakıf gelirleriyle desteklenmiştir (es-Sübkî, 1992). Bu sayede her yerde medreselerin açılması bir gelenek haline gelmiştir (Baltacı, 1976). Açılan medreselerin mimari yapısı eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği şartlara uygun olarak planlanmıştır. Genel olarak tek katlı ve müstakil inşa edildikleri gibi, cami, türbe ve zaviyelere bitişik de yapılmıştır. Her medrese kapalı bir avlu, dersane ve “hücre” de denilen odalardan oluşmuştur (İpşirli, 2003).

Medreselerde sayısına göre baş öğretici olarak müderrisler, müderrislerin yardımcısı sıfatıyla muîdler görev yapmıştır. Müderris dersi anlatmakla, muîdler de müderristen sonra dersi talebelere tekrar ettirmek ve kapalı kalan konuları açıklamakla görevlendirilmiştir (Kazıcı, 2014; es-Sakkâr, 2020). Medreselerde eğitim gören talebe sayısı kendi dönemlerine, vakıf şartlarına ve medreselerin fiziki kapasitesine göre değişmiştir (Akyüz, 2006).

Medreselerin programlarında Kıraat, Tefsir, Hadis ve Fıkıh gibi dinî ilimler ağırlıklı olarak okutulmakla beraber, Astronomi, Mantık, Matematik gibi aklî ilimlere de yer verilmiştir. Bunlar kitap okutma esasına dayalı bir şekilde ve belirli bir sıra takip edilerek işlenmiştir. Derslerin işleniş sırası ve okutulan kitaplara göre talebelerin ilerleme seviyeleri belirlenmiştir. Dersler genellikle, “*Kur’an ilimlerinin alt disiplinleri sayılan Kıraat ve Tefsir’le* başlatılmış

Hadis ilimleri, Usûlü'd-dîn, Usûlü'l-fıkıh, Kelâm ilminin girişi mahiyetinde bulunan mezheplerin ortaya çıkışı ve mezhepler arasındaki ihtilafların belirlenmesi ile cedel³ yöntemini öğrenme” sırasına göre işlenmiştir. Her medrese kendine özgü bir çalışma programı uygulamış olmakla birlikte, hiçbirinin sabit ve uyulması zorunlu bir ders programı bulunmamıştır. (Dündar, 2018).

Nizamîyye Medreseleri'nin bütün İslâm dünyasının eğitim tarihi açısından bir dönüm noktası teşkil etmesinde etkili olan iki unsur vardır. Biri açılan her medresenin devlet tarafından himaye edilmesidir. Diğeri de kuruluşundan itibaren medresenin vakıf gelirleriyle güçlendirilmesidir. Bu yöntemle herhangi bir otoritenin eğitim kurumlarının üzerinde tamamen etkili olmasının önü alınmış ve eğitime yarı bağımsız bir hareket alanı sağlanarak sürekliliği temin edilmiştir (Işıkdoğan, 2022).

Nizamülmülk'ün geliştirdiği medrese sistemi Zengîler ve Eyyübîler tarafından da örnek alınarak aynı şekilde sürdürülmüştür. Zengîler ve Eyyübîler, Selçuklulardan devraldıkları medrese sistemini yaygınlaştırmak için büyük gayret göstermişlerdir. Zengîlerin kurduğu medreselere Eyyübîler yenilerini de ekleyerek Suriye'deki medrese sayısını attırmışlardır. Sadece Halep'te bile çok sayıda medrese inşa ederek şehre büyük bir şöhret kazandırmışlardır (Işıkdoğan, 2022).

Halep'teki ilmî etkinliğin medreseler ile canlandırılması ve kısa sürede şöhret kazanması biraz da coğrafi konumunun dikkat çekmesinden kaynaklanmış olabilir. Çünkü Halep, Anadolu'dan Mezopotamya'ya Akdeniz'den İran'a giden ana yolların kavşak noktasında kurulan ve ilgileri üzerinde toplayan bir şehirdir. Bu nedenle Kuzey Suriye'nin ilgi çeken bu şehri siyasîlerin, tüccarların ve ilim adamlarının uğrak yeri olmuştur (Yazıcı, 1997).

Kuruluşu milattan önceye dayandırılan Halep defalarca farklı devletlerin ellerine geçmiştir. Şehir, sırasıyla Yamhad Krallığı, Hitit, Mısır, Hurri, Mitanni, Arami, Makedon, Selefki, Roma, İran, Bizans hâkimiyetine girmiştir. Abbasiler ile İslâm topraklarına katılmıştır. Bundan sonra Halep sadece İslâm devletlerinin hâkimiyetinde olmuştur. Şehir Abbasilerden sonra sırasıyla Tolunoğulları, İhşidiler, Büyük Selçuklular, Halep Melikliği, Artuklu ve Zengîlerin hâkimiyetine girmiştir. (Bayraktar, 2004). Selâhaddîn-i Eyyübî tarafından 1183 yılında Zengîlerden alınan Halep, 1260 yılına kadar Eyyübîlerin hâkimiyetinde kalmıştır (Yazıcı, 1997).

³ Cedel: Bir düşünce ya da bir görüş üzerindeki çelişkileri ortaya çıkarma ve bunları karşılıklı tartışma sanatına denir (Doğan, 2017; Yavuz, 1993).

Halep, Zengîler ve Eyyûbîler döneminde en parlak dönemini yaşamış ve o dönemde inşa edilen medreseler sayesinde dinî müktesebatın öğretildiği, fikhî tartışmaların yapıldığı merkezi bir konum elde etmiştir (Yazıcı, 1997). Halep'te aktif bir şekilde eğitim veren medreseler sadece Eyyûbîler döneminde açılmamıştır. Eyyûbîler aslında Zengîlerden devraldıkları bu kültürel birikimi daha da ileri bir seviyeye taşımışlardır. Eyyûbîler, Sünnî anlayışın eğitim merkezini oluşturan medreselerin önemini kavramış ve buldukları dönem itibariyle (X-XI. Asır) medreseleri bölgedeki Ehl-i Sünnet anlayışının ilmî çalışmalarına ilham kaynağı olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı Halep'e hâkim olduktan sonra hem Zengîlerden kalan medreselerin eğitim faaliyetlerini devam ettirmiş hem de Halep'te yeni medreseler açmak için özel bir çaba sarf etmişlerdir (Dündar, 2018).

2. EYYÛBÎLER DÖNEMİ HALEP MEDRESELERİ

Eyyûbîler döneminde Halep'teki medreseler, fıkıh mezheplerine göre tasnif edilerek eğitim ve öğretim faaliyetleri buna göre düzenlenmiştir. Genel olarak Şâfiî, Hanefî, Malikî ve Hanbelî fıkıh mezheplerine yönelik ayrı ayrı medreseler açılmıştır. Malikî ve Hanbelî fikhî aynı medresede ders verildiği gibi bazı medreselerde Şâfiî ve Hanefî fikhî da birlikte ders verilmiştir.

Bu çalışmada Eyyûbîler dönemi ile sınırlandırılarak Halep'te açılmış medreselerin tespit edilip, söz konusu medreselerdeki eğitim faaliyetlerinin İslâm âlemine olan katkısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayla ilgili kaynaklardan yararlanılarak elde edilen bilgiler konuyla ilgili başlıklar altında değerlendirilmiştir.

2.1. Halep Merkezinde Bulunan Şâfiî Medreseleri

Halep'te Eyyûbîler'in hüküm sürdüğü dönem itibariyle aktif bir biçimde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren ve sadece Şâfiî fikhîni esas alan toplam yirmi bir medrese inşa edilmişti. Bu medreselerden on iki tanesi şehrin iç kısmında yer alırken, dokuz tanesi de şehrin dışına yakın mevkilerde bulunmaktaydı.

2.1.1. Züccâciyye Medresesi

Züccâciyye Medresesi, 'Îmâdüddîn Zengî döneminde Halep'te Şâfiî fikhî derslerinin verilmesi öngörülerek H. 516-517 (1123-1124) tarihlerinde Bedruddevle Ebû'r-Rebi' Süleyman İbn Abdulcebbâr b. Artuk tarafından inşa edilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

Halep'te inşa edilen ilk Sünnî medrese olması hasebiyle Züccâciyye Medresesi halk nezdinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bölge halkı farklı mezheplere, çoğunlukla da Şiîlere mensup

olduğundan burada Sünnî bir medresenin inşa edilmesi girişimleri çok defa başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Öyle ki sabahleyin yapımına başlanan medresenin binası akşama doğru yakılarak tamamlanmasına izin verilmemiştir. Bu nedenle gerek halk arasında gerekse de devlet erkânı nezdinde oldukça değerli, asalet ve basiret sahibi bir zat olan Zühre b. ‘Alî b. Muhammed el-İshâk el-Hüseynî (eş-Şerîf) Halep’e getirtilerek ondan burada bir medrese kurması istenmiştir. Zühre b. ‘Alî hemen medresenin inşaatına başlamış ve tamamlanincaya değin yanından ayrılmamıştır. O medresenin yanında iken hiç kimse inşaatı durdurma girişiminde bulunamamıştır. Nihayetinde medresenin yapımı tamamlanmış ve faaliyete geçmiştir. Musul ve Halep Atabeyi ‘Îmâdüddîn Zengî Musul’a gitmek üzere Halep’ten ayrıldığında Zühre b. ‘Alî de ona katılmış ve Musul’da vefat etmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

Medresenin adlandırılmasına gelince onun da ayrı bir öyküsü bulunmaktadır. “Züccâcîyye” sözcüğü Arapça’da “camdan yapılmış bir şeyi” ifade etmekte kullanılan bir sıfattır (Mutçalı, 1995). Rivayetlere göre medrese ismini bulunduğu çarşının adından almıştır. Zamanında medresenin bulunduğu yerde bir cam atölyesi bulunmuş. Bir gece fakir kılığında yabancı bir adam buraya gelmiş, dükkân sahiplerinden kendisini barındırmalarını istemiş ve onlar da yabancıya bu isteğini yerine getirmişlerdi. Yabancı, onlar uyuyana kadar yanlarına yaklaşmamış, herkes uyuduktan sonra eline bir parça cam almış ve yanına bir şey daha koyarak yerine bırakmıştı. Sonra bütün atölyede aynı şeyi yapmış ve sabah olunca da onları bırakıp gitmişti. Çalışanlar sabah atölyeye girdiklerinde değerli taşlardan yapılmış olan yüzükleri bulmuşlardı. Böylece burada inşa edilen Halep’in ilk medresesi de bu cam çarşısının adıyla anılmış zamanla da öyle kalmıştır (el-‘Acemî, 1996).

Züccâcîyye Medresesi’nde uzun yıllar çok sayıda müderris ders vermiş ve yer değiştirmiştir. H.561 (1165-1166) yıllarına kadar Şerafeddîn el-‘Acemî ders vermeye devam etmiştir. Ondan sonra torunları Mecüddîn Tahir b. Nasrullâh b. Cehbel ve kardeşi Zeynüddîn Ebû’l-Hüseyn ‘Abdulkerîm ders verme görevini devralmıştır. Moğolların şehre saldırmasına kadar (h. 658) Züccâcîyye Medresesi’nde ders verme faaliyeti devam etmiştir. Moğol saldırılarına rağmen Bahâeddîn Ahmed medresenin sorumluluğunu üstlenmeye devam etmiş ancak O da bir süre sonra Halep’ten ayrılmak zorunda kalmıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.1.2. ‘Asrûniyye Medresesi

‘Asrûniyye Medresesi aslında Benî Mirdâs’ın veziri olan Ebû Hasan Ali b. Süreyya’nın evi iken Nüreddîn Zengî’nin isteği üzerine H. 550 (1155-1156) yıllarında medreseye dönüştürülmüştür. N. Zengî bunu zorla yaptırmamış, yasal yollardan evi almıştır (Kürd ‘Alî, 1983). N. Zengî, medresenin etrafına yerleşim yerleri yaptırmış ve buraya maaş bağladığı

fıkıh talebelerini yerleştirmiştir (İbn Şeddâd, 1991). Nûreddîn Zengî, Şâfiî fıkıhı üzerine eğitim veren medresenin ilk müderrislik görevine tanınmış fakihlerden biri olan ve Sincar'da ikamet eden Şerâfeddîn b. Ebî 'Asrûnî et-Temîmî'yi atamıştır. et-Temîmî medresenin ders ve idarî işlerinden sorumlu olmuştur. Bu nedenle medrese, O'nun adıyla tanınmış ve anılmıştır (Kürd 'Alî, 1983).

Şerâfeddîn b. Ebî 'Asrûnî et-Temîmî, Sincar'da iken kendi döneminin tanınmış fakihlerinden biri olduğu için el-Hadîs, el-Musulî ve eş-Şafiî lakaplarıyla da anılmıştır. Ancak Halep'e geldikten sonra 'Asrûniyye Medresesi'nin idaresini üstlenmiş ve onunla tanınır olmuştur. 'Asrûniyye Medresesi'nde eğitim-öğretim Eyyûbîler dönemine H. 643 (1245-1246) kadar aktif olarak devam etmiştir. O dönemde Şerâfeddîn 'Osmân b. Muhammed b. Ebî 'Asrûn el-Ma'rûf medresenin idarî görevini bir müddet yürüttükten sonra Dımaşk'a geçmiştir. el-Ma'rûf'tan sonra medresenin müderrislik görevine Necmüddîn Ahmed b. 'İzeddîn 'Abdülazîz gelmiş ve Moğolların saldırılarına kadar müderrislik görevini yürütmüştür (İbn Şeddâd, 1991).

2.1.3. Nûriyye Medresesi

Şâfiî fıkıhı üzerine eğitim veren Nûriyye Medresesi, Nûreddîn Zengî tarafından H. 544 (1149-1150) yılında inşa edilmiştir. Halep'te Sâhibiyye Medresesi'nin karşısında yer alan Nûriyye Medresesi "en-Nıfıriyye" ismiyle de anılmıştır (Kürd 'Alî, 1983). Medreseye ilk müderris olarak Kutbeddîn Mes'ûd b. Muhammed b. Mes'ud en-Nîsâbûrî tayin edilmiştir. Kutbeddîn b. Mes'ud "el-Hâdî fi'l-Fıkıh" adlı eserini yazmış, Nîsâbûr ve Merv'de kalmış, ravilerinden hadis dinlemiş, Kur'an ve edebiyat derslerini babasından almıştır. Ayrıca Kuşeyrî'yle görüşmüş ve Nizamiye Medresesi'nde İbn Cüveynî'nin yerine vekâleten ders vermiştir (İbn Şeddâd, 1991).

Eyyûbîler döneminde de aktif olan Nûriyye Medresesi'nde H.656 (1258-1259) tarihine kadar birçok müderris görev yapmıştır. Nûriyye Medresesi'nin son müderrisliğine H.656 (1258-1259) tarihinde 'Abdurrahmân İbnü'l-'Acemî getirilmiş ve medresede kısa bir süre görev yaptıktan sonra Moğol saldırıları yüzünden Halep'ten ayrılmak zorunda kalmıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.1.4. Sâhibiyye Medresesi

Şâfiî fıkıhı üzerine eğitim veren Sâhibiyye Medresesi, Eyyûbîlerin Halep emiri Melik Zâhir'in (1193-1216) desteğiyle İbn Şeddâd olarak tanınmış Kadı Bahaeddîn el- Yusuf tarafından H. 601 (1204-1205) tarihinde yaptırılmıştır. Sâhibiyye Medresesi, Irak Kapısı'na yakın bir yerde Nûreddîn Zengî'nin yaptırdığı Şâfiî Medresesi'nin (Nûriyye Medresesi olmalı) karşısında

bulunmaktadır. Sonradan Sâhibîyye Medresesi'nin yanında bir darü'l-hadîs ve bir türbe yaptırılmıştır. Genişleyen çevresiyle medrese Halep'in ilim dünyasındaki değerini arttırmış ve başta fakihler olmak üzere nice insan Halep'e gelmeye başlamıştır (Kürd 'Alî, 1983). Birçok müderrisin ders verdiği Sâhibîyye Medresesi'nde H. 667 (1268-1269) yılına kadar aktif olarak eğitim-öğretim devam etmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.1.5. Zâhirîyye Medresesi

Halep Kalesi'nin karşısında kurulan medresenin temeli Eyyübî emirlerinden Melik Zâhir tarafından atılmıştır. Ancak O'nun vefat etmesiyle (Ö.H. 613/1216-1217) medresenin yapımı yarım kalmıştır. Bir müddet bu şekilde kalan medresenin inşaatına Şehâbeddîn Tuğrul'un isteği üzerine tekrar başlanmış ve medresenin yapımı H. 620 (1223-1224) yılında tamamlanmıştır. Medreseye Melik Zâhir'e izafeten Zâhirîyye adı verilmiştir. Şâfiî ve Hanefî fikhî üzerine eğitim veren Zâhirîyye Medresesi'nde Kadı Bahâddîn İbn Şeddâd ve Halep'in Kâdî'l-Kudât olarak tanıdığı Kadı Zeynüddîn Ebâ Muhammed b. 'Abdullâh ders vermiştir. Medresenin eğitim süreci Moğol saldırılarında bile kesintiye uğramadan devam etmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.1.6. Esedîyye Medresesi

Esedüddîn Şîrkûhi b. Şâzî İbn Mervânî tarafından inşa edilen medreseye, yaptıranın adına izafeten, Esedîyye adı verilmiştir. Şâfiî fikhî üzerine eğitim veren Esedîyye Medresesi'nin ilk müderrisliğine daha önce Nûrîyye Medresesi'nde ders veren Kutbeddîn Mes'ûd b. Muhammed b. Mes'ud en-Nîsâbûrî tayin edilmiştir. Ondan sonra medresenin başına Şemseddîn Eb'ul-Muzaffer Hamid b. Ebî'l-'Amîd b. Vereş el-Kazvînî getirilmiştir. Kazvînî Halep'ten Humus'a gidince onun yerine Şemseddîn Âbdullah el-Keşverî geçmiş ve el-Keşverî, vefat edinceye kadar (Ö.H. 680/1281-1282) burada ders vermeye devam etmiştir. el-Keşverî'den sonra da medreseye müderrisler tayin edilmiş ve bu sayede medresedeki eğitime ara vermeden devam edilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

Hadis ve Şâfiî fikhî âlimlerinden olan İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî de Halep'e gelmiş ve Esedîyye Medresesi'ndeki eğitim faaliyetlerine katılmış, hayatının sonuna kadar burada ders vermeye devam etmiştir (eş-Şehrezûrî, 2002).

2.1.7. Revâhîyye Medresesi

Şâfiî fikhî üzerine eğitim veren Revâhîyye Medresesi, Zekiyüddîn Ebû'l-Kâsım Hibbetullâh el-Hemevî tarafından yaptırılmıştır. Medresenin baş müderrisliğine Zekiyüddîn Eb'u Muhammed b. 'Abdullâh b. 'Ulûnü'l-Esedî geçmiş, ondan sonra medresede farklı zamanlarda

yedi müderris görev almıştır. H. 656 (1258-1259) yılında medreseye baş müderris olarak ‘İmâdüddîn Ebû Bekir b. Muhammed b. Hasen el-Kürdî atanmıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.1.8. Şu‘aybîyye Medresesi

Halep, Müslümanlar tarafından fethedildiğinde orada mescit yapılmış ve Nûreddîn Zengî dönemine kadar bu amaçla kullanılmıştır. Nihayet N. Zengî, Halep’i ele geçirince mesciti medrese olacak şekilde yeniden yaptırmıştır (al-‘Abaychi & Gaib, 2021). Medrese yapıldıktan sonra fıkıh âlimlerinden Şeyh Şu‘ayb b. Ebî’l-Hasen b. Hüseyin b. Ahmed el-Endülüsî burada ders vermeye başlamıştır. Bu nedenle medreseye Şeyh Şu‘ayb’ın adına nispetle Şu‘aybîyye adı verilmiştir. Şeyh Şu‘ayb, H. 576 (1180-1181) yılına kadar medresenin müderrisliğine devam etmiş ve Mekke’ye yaptığı yolculuk esnasında vefat etmiştir. Şeyh Şu‘ayb’dan sonra Şu‘aybîyye Medresesi’nin baş müderrisliğine Şemseddîn b. Mûsâ el-Cezûlî geçmiş ve el-Cezûlî, medresedeki bu görevine yaklaşık elli beş yıl devam etmiştir. Zengîler döneminde açılıp Eyyübîler döneminde de Şâfiî fikhî üzerine eğitim veren Şu‘aybîyye Medresesi’nde birçok talebe yetiştirilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.1.9. Şerefiyye Medresesi

Şâfiî fikhî üzerine eğitim veren Şerefiyye Medresesi, Şerafeddîn Ebû Talib ‘Abdurrahmân el-‘Acemî tarafından inşa edilmiştir. el-‘Acemî, medresenin yapımında dört yüz bin dirhem harcamıştır. Ayrıca medreseye çok büyük miktarda bağışlar yapmış ve oğlu Muhyiddîn Muhammed’e de burada ders vermiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.1.10. Bedrîyye Medresesi

Sultan Selâhaddîn-i Eyyübî’nin oğlu olan Bedreddîn (Bedir Atik ‘İmâdüddîn Şazî İbnü’l-Mâlik en-Nasr Selâhaddîn Yusuf b. el-Eyyübî) tarafından Darb el-Bâzyar üstünde inşa edilen medreseye, yaptıranın adına izafeten, Bedrîyye adı verilmiştir. Medrese Şâfiî fikhî üzerine eğitim vermiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.1.11. Zeydîyye Medresesi

Şâfiî fikhî üzerine eğitim veren Zeydîyye Medresesi Ahî (Kardeş) olarak da tanınan İbrâhîm b. İbrâhîm Zeyd Keyyâl el-Halebî tarafından H. 655 (1257-1258) yılında inşa edilmiştir (İbn Şeddâd, 1991). Zeydîyye Medresesi’nde Şemseddîn Ahmed b. Muhyiddîn Muhammed b. Ebû Talib el- ‘Acemî ders vermiştir (el-‘Acemî, 1996).

2.1.12. Seyfîyye Medresesi

Seyfeddîn ‘Alî b. ‘İlmüddîn Süleyman b. Cender tarafından H. 617 (1220-1221) yılında inşa edilen medreseye, yaptıranın adına izafeten, Seyfîyye adı verilmiştir. Şâfiî medresesi olmasına rağmen Seyfîyye Medresesi’nde Hanefî mezhebine göre de ders okutulmuştur. Medresede İmam Şâfiî’nin mezhebine göre ders veren ilk müderris İbn Şeddâd’dır. Daha sonra ona vekâleten dersleri el-Esedî vermeye başlamıştır (İbn Şeddâd, 1991). İbn Hallikan “*Vefiyâtü’l-A’yân*”da İbn Habbâz’ın da Seyfîyye Medresesi’nde ders verdiğiinden bahsetmektedir (İbn Hallikân, 1978).

2.2. Halep Merkezinden Uzak Olan Şâfiî Medreseler

2.2.1. Zâhirîyye Medresesi

Şâfiî Fıkhı üzerine eğitim veren Zâhirîyye Medresesi, Eyyübîlerin Halep Emiri Melik Zâhir Gıyâseddîn Gâzî b. Yusuf b. Eyyüb tarafından H. 610 (1213-1214) yılında yaptırılmıştır. Medresenin yan tarafına melik ve emirlere tahsis edilmiş, öldüklerinde defnedilmek üzere bir de türbe yaptırılmıştır. Ebî Talib el-‘Acemî’ye İbn Şeddâd ile müşterek hareket etmesi şartıyla medreseyi denetleme görevi verilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

Zâhirîyye Medresesi’nde ilk dersi Diyâeddîn Ebû’l-Me‘alî el-‘Acemî vermiş ve bu ilk derse Halep Atabeyi Melik Zâhir de bizzat iştirak etmiştir. Ondan sonra ders verme görevini Şerafeddîn Ebû Talib ‘Abdurrahmân el-‘Acemî devralmıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.2.2. Haravîyye Medresesi

Ebû’l-Hasen ‘Alî İbn Ebî Bekr el- Haravî tarafından Halep’in güneyinde inşa edilen medreseye, yaptıranın adına izafeten, Haravîyye adı verilmiştir. Şâfiî Fıkhı üzerine eğitim veren Haravîyye Medresesi’nde öncelikle Muvaffakıddîn Ömer b. Fadl el-Kürdî ders vermiş, ayrılıncaya dek medresedeki görevine devam etmiştir. Bundan sonra medresede Şemseddîn Eb’ul-Muzaffer Hamid b. Ebî’l-‘Amîd b. Vereş el-Kazvînî ders vermiştir. Kazvînî’den sonra yerine oğlu ‘İmâdüddîn b. Muhammed geçmiş ve Moğolların Halep’i istilasına kadar medresedeki görevine devam etmiştir. Moğol saldırılarından dolayı medresedeki eğitim kesintiye uğramıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.2.3. Firdevs Medresesi

Şâfiî Fıkhı üzerine eğitim veren Firdevs Medresesi, Adil Melik Seyfeddin Ebî Bekr Muhammed’in kızı, ez-Zâhir Gazî b. Selâhaddîn b. Yusuf b. Eyyüb’un zevcesi, el-Melik b. Melik Zâhir’in annesi Dayfe Hatun’un isteği üzerine cami, medrese, türbe ve ribât olarak H.

633 (1235-1236) yılında inşa edilmiştir. Köy ve nehirlerde bulunan su değirmenlerinin gelirleri ilim tahsil edilen bu kurumlara bağışlanmış ve bu gelirler ile de burada eğitim gören kurrâ, fukahâ ve sûfilere maaş bağlanmıştır. Medresede ilk ders veren Şemseddîn Ahmed b. Zübeyr el-Hâbûrî olmuştur (İbn Şeddâd, 1991; el-Ğazî, 1992). Firdevs Medresesi, Eyyûbîler döneminden günümüze intikal eden önemli medreselerden biri olmuş ve Halep'in önemli tarihi eserleri arasında yer almıştır (Yazıcı, 1997).

2.2.4. Buldukîyye Medresesi

Hüsameddîn Bulduk tarafından yaptırılan medreseye, yaptırının adına izafeten, Buldukîyye adı verilmiştir. Şâfiî Fıkhı üzerine eğitim veren Buldukîyye Medresesi'nin ilk müderrisliğine Rükneddîn Cibrîl b. Muhammed et-Türkmenî tayin edilmiş ve vefat edene kadar burada ders vermiştir. Ondan sonra oğlu 'İzeddîn Ahmed dersleri sürdürmüştür. 'İzeddîn Ahmed'den sonra boşalan medresenin müderrisliğini Cemâleddîn b. Muhammed el-Ma'arrî devralmıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.2.5. Kaymerîyye Medresesi

Emîr Hüsâmeddîn İbn Ebî'l-Furas el-Kaymerî tarafından inşa edilen medreseye, yaptırının adına izafeten, Kaymerîyye adı verilmiştir. Şâfiî Fıkhı üzerine eğitim veren Kaymerîyye Medresesi'nin müderrisliğine Rükneddîn Cibrîl tayin edilmiştir. O vefat ettikten sonra da yerine oğlu 'İzeddîn Ahmed geçerek medresedeki derslerin devamlılığını sağlamıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.2.6. Bi'l-Cebîl Medresesi

Şâfiî ve Mâlikî mezhepleri üzerine eğitim veren Bi'l-Cebîl Medresesi, H. 595 (1198-1199) yılında Ebû Bekir Ahmed b. el- 'Acemî tarafından bir türbe ile birlikte inşa edilmiş ve el- 'Acemî vefat edince bu türbeye defnedilmiştir. Medresenin müderris görevini Ebû Bekir Ahmed b. el- 'Acemî'nin kardeşi Ebû Tâlib b. el- 'Acemî yürütmüştür (İbn Şeddâd, 1991).

2.2.7. Emîr Şemseddîn Lü'lü' Medresesi

Musul Atabeyi 'İzeddîn Mes'ud'un oğlu Emîr Şemseddîn Lü'lü', yaptırdığı medreseye kendi adını vermiştir. Şâfiî Fıkhı üzerine eğitim veren Emîr Şemseddîn Lü'lü' Medresesi'nin müderrisliğine eş-Şerîf 'Abdullâh el-Hüseynî tayin edilmiş ve vefat edene kadar devam etmiştir. Ondan sonra müderrislik görevini Abdurrahman b. Osman b. Muhammed üstlenmiştir. Abdurrahman b. Osman b. Muhammed de Eyyûbîlerin yıkılışına kadar mezkûr görevinde kalmıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.2.8. *Bi'l-makâm Medresesi*

Şâfiî Fıkhı üzerine eğitim veren Bi'l-makâm Medresesi, İbn Ebî Seyyâl olarak tanınan Bâhaeddîn tarafından inşa edilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.2.9. *‘İzzeddîn Ebû'l-Feth b. Sultan b. Fâtik el-Hamevî Medresesi*

Şâfiî Fıkhı üzerine eğitim veren ‘İzzeddîn Ebû'l-Feth b. Sultan b. Fâtik el-Hamevî Medresesi, ‘İzzeddîn Ebû'l-Feth Muzaffer b. Muhammed b. Sultan b. Fâtik el-Hamevî tarafından H. 652 (1252-1255) yılında inşa edilmiştir. Medreseye kendi adını vermiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.3. Halep Merkezinde Bulunan Hanefî Medreseleri

Halep'te Eyyûbîler'in hüküm sürdüğü dönem itibariyle aktif bir biçimde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren ve sadece Hanefî fikhını esas alan toplam yirmi iki medrese inşa edilmişti. Hanefî medreselerinden on iki tanesi şehrin iç kısmında yer alırken, on tanesi de şehrin dışına yakın mevkilerde bulunmaktaydı.

2.3.1. *Hallâvîyye Medresesi*

Kostantin'in annesi imparatoriçe Helena tarafından yaptırılan kiliseyi, Nûreddîn Zengî Halep'i ele geçirdikten sonra şer'i bir hükümlerle (hukuka uygun bir şekilde) şahsi mülkü arasına katmıştır. Bir süre sonra Nûreddîn Zengî kiliseyi Hanefî fikhının tedris edileceği bir medrese olarak vakfetmiştir. Kiliseyi medreseye dönüştürme çalışmalarına H. 544 (1149) yılında başlanmıştır (Hüseyn, 2014). Medresenin yapısal dönüşümünün tamamlanması üzerine eğitim-öğretim faaliyetlerine açılmıştır. Nûreddîn Zengî fıkıh âlimlerini Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren bu medresede bir araya getirmiş ve onlara maaş bağlamıştır (İbn Şeddâd, 1991). Hallâvîyye Medresesi'nde görev alan müderrise maaş bağlanması ve öğrenim gören fakihler (öğrenciler) için yiyecek bağışlanması da medresenin kuruluş şartlarında belirlenmiştir. Buna göre; “Her Şaban ayının yarısından itibaren ve Ramazan ayının tamamında müderrislere vakıf olarak üç bin dinar verilmesi, fakihlerin (öğrenciler) yiyecek ihtiyaçları için gerekli olan ücretin ödenmesi” de şart koşulmuştur (Hayûn, 2012; İbn Şeddâd, 1991). Hallâvîyye Medresesi Halep tarihinde çok meşhurdu. Değişik bölgelerdeki ilim ehli tarafından bilinmekteydi ve özellikle fıkıh ilimleri üzere İslâmî ilimlerin müstahkem bir kalesiydi (Hüseyn, 2014).

2.3.2. *Âtâbekîyye Medresesi*

Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren Âtâbekîyye Medresesi, Eyyûbîlerin Halep Emiri olan Melik Zâhir zamanında inşa edilmiştir. Melik Zâhir'in vekili olarak Halep Kalesi'nde görev

almış, emirden sonra da devlet işlerinde idareci olarak görev yapan Atabey Şehâbeddîn Tuğrul tarafından H. 618 (1221-1222) yılında yaptırılmıştır. Medresede ilk ders veren müderris Şeyh Cemâleddîn b. Halife b. Süleyman b. Halife el-Hevârzemî olmuştur. Fıkıh derslerini ‘Alaaddîn Keysânî’den almış âlim bir fakih olan el-Hevârzemî, H. 638 (1240-1241) yılında vefat edene kadar medresede ders vermeyi sürdürmüştür. Moğollar zamanında yakılmış ise de sonradan faaliyete geçmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.3.3. Haddâdîyye Medresesi

Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin yeğeni olan Hüsameddîn b. Muhammed b. Ömer b. Lâcin (Hüseyin, 2014) tarafından inşa edilmiştir. Medresenin kurulduğu yerde sağlam olmadığı için kullanılmayan eski bir kilise bulunmaktaydı. Bunun üzerine Hüsameddîn b. Lâcin eski yapıyı yıkıp yerine yeni bir medrese yaptırmıştır (İbn Şeddâd, 1991). Medresenin ismi Arapça’da “demirciler” anlamına gelmektedir. Medrese demirciler çarşısında yer aldığı için bu isimle adlandırılmıştır (el-‘Acemî, 1996).

Haddâdîyye Medresesi yapıldıktan sonra Hanefî fikhî eğitimine tahsis edilmiş ve buraya çok sayıda müderris atanmıştır (Hayûn, 2012). Görevlendirilen ilk müderris Hüseyin b. Muhammed b. Es’ad b. Halîm olmuştur. Fakih, âlim ve edebi bir şahsiyeti olan Hüseyin b. Muhammed, Nüreddîn Zengî tarafından Şam’a çağrılana dek burada ders vermiştir. Ondan sonra yerine ‘Alî b. İbrâhîm b. İsmail el-Gazenvîyyî’l-Bâlekî getirilmiş ve vefatına kadar bu görevde kalmıştır. H. 580 (1184-1185). el-Gazenvîyyî’l-Bâlekî’den sonra medresenin yönetimi Muvaffakıddîn b. Nahhâs el-Halebî’ye geçmiştir (İbn Şeddâd, 1991). Muvaffakıddîn b. Nahhâs el-Halebî aynı zamanda Şâzbahtîyye Medresesi’nin eğitim-öğretim faaliyetlerinin de idareciliğini yapmıştır (Hayûn, 2012).

Muvaffakıddîn b. Nahhâs el-Halebî’nin vefatıyla birlikte boşalan medrese vekilliğine sırasıyla Kemâleddîn İshâk, Şehâbeddîn Ahmed b. Yusuf b. Abdulvahid el-Ensârî ve oğlu Fahreddîn Yusuf geçmiştir. Fahreddîn Yusuf, Moğolların Halep saldırıları sırasında şehit edilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.3.4. Cürdikîyye Medresesi

Emîr ‘İzzeddîn Cürdik tarafından H. 590 (1193)-H. 601 (1204) tarihleri arasında yaptırılan medreseye, yaptıranın adına izafeten, Cürdikîyye adı verilmiştir (Hüseyin, 2014). Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren Cürdikîyye Medresesi’ne ilk müderris olarak Ebû Hafsa Ömer b. ‘Alî b. Muhammed b. Fâris et-Temîm el-Hanefî tayin edilmiştir. Ebû Hafsa Ömer b. Fâris et-Temîm fıkıh derslerini el-Gaznevî ve Kesânî’den almış iyi bir müderristi ve vefat edinceye

kadar (Ö. H. 623/1226) medresedeki görevine devam etmiştir. Ondan sonra medresenin müderrisliğine Necmüddîn Ömer b. Ebî Ya'lâ b. Hibbetullâh er-Ru'yânî getirilmiştir. O da önce görevinden azledilmiş, ev hapsindeyken Moğolların Halep saldırıları esnasında evinde katledilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.3.5. Mukaddemîyye Medresesi

Bizanslılar döneminden kalma kilise Kadı Ebû'l-Hasen İbnü'l-Haşşâb tarafından mescide dönüştürülmüş ve yan tarafına ekleme yapmıştır (İbn Şeddâd, 1991). 'İzzeddîn 'Abdumelik el-Mukaddem tarafından ise mescit yerine H. 545 (1150) yılında inşa edilen medreseye, yaptıranın adına izafeten, Mukaddemîyye ismi verilmiştir (Hüseyin, 2014). Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren medreseye ilk müderris olarak Burhâneddîn Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. 'Alî el-Esvelî tayin edilmiştir. Ondan sonra görevi seyyîd, şerîf, imam, âlim, dinin iftiharî olarak anılan Abdulmuttalib b. el-Fadl el-Haşimî devralmıştır. Ondan sonra da yerine oğlu Ebû'l-Me'alî el-Fadl geçmiş ve hayatta olduğu müddetçe medresedeki görevini yerine getirmiştir. Ebû'l-Me'alî el-Fadl'ın vefatından sonra sırasıyla, Şehâbeddîn Ahmed b. Yusuf b. Abdulvahid el-Ensarî, İbn 'Adîm olarak tanınmış Tacüddîn Ebû'l-Feth Yahyâ İbnü'l-Kadî medresedeki müderrislik görevini devralmıştır. İbn 'Adîm, Moğolların Halep'e saldırılarında şehit edilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.3.6. Câvelîyye Medresesi

Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren Câvelîyye Medresesi'nin kim tarafından ve ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Halep'te tanınmış en iyi Hanefî fakihlerinden 'Ala'addîn Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed Emîr el-Kâsânî medresede ders vermiştir. Câvelîyye'de ders verdiği gibi Nûrîyye ve Haddâdiyye medreselerinde ders veren el-Kâsânî, "fazileti yaygın, ilmi derin", "kuvvetli delil" ve "(o giderse...) fıkıh ilmi onunla gider" şeklinde vafedilmiş önemli bir müderristi (Hayûn, 2012).

el-Kâsânî'nin vefatından sonra yerine Şeyh Cemâleddîn b. Halife b. Süleyman b. Halife el-Hevârzemî geçmiş ve Mukaddemîyye Medresesi'nde olduğu gibi burada da ders vermiştir. Son olarak medresede ders veren müderris, Ebû'l-Hasen 'Alî b. İbrâhîm b. Hüşnâm el-Kürdî el-Hakkarî'dir. Ayrıca Halep'te kaldığı için el-Halebî olarak da tanınmıştır. Moğollar tarafından şehit edilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.3.7. Tumânîyye Medresesi

Emîr Hüsameddîn Tumannûrî tarafından inşa edilen medreseye, yaptıranın adına izafeten, Tumânîyye adı verilmiştir. Hanefî mezhebi üzerine tedris edilen medresede Seyyîd Şerîf

İftihârüddîn Abdulmuttalib ilk ders veren müderristi. Ondan sonra yerine Ebû Hafsa Ömer b. Haffâz el-Hâmevî geçmiştir. Daha önce Mukaddemîyye Medresesi'nde ders veren Şehâbeddîn Ahmed b. Yusuf burada da ders vermiştir (İbn Şeddâd, 1991).

Tumânîyye Medresesi'nde genelde ders veren müderrisler tanınmış ve en az bir medresede daha görevi bulunan âlimlerdir. Bunlardan bir tanesi de o dönemde Hanefî fikhının ileri gelenlerinden İftihârüddîn 'Abdulmuttalib el-Haşimî el-Halebî'ydi. Halep'te "Hanefî fikhının reisi" olarak bilinmekteydi. Hem Tumânîyye Medresesi'in hem de Hallâvîyye Medresesi'nin idaresi kendisine verilmişti. Şeybânî'nin meşhur kitabı "el-Cam'ü'l-Kebîr" için bir de şerh yazmıştır. H. 616 (1219) yılında vefat edene kadar Halep'teki ilmî çalışmalarını sürdürmüştür (Hayûn, 2012).

2.3.8. Hüsâmîyye Medresesi

Halep Valisi Emîr Hüsâmeddîn Muhammed b. Hutlû tarafından inşa edilen medreseye, yaptıranın adına izafeten, Hüsamiyye adı verilmiştir. Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren Hüsamiyye Medresesi'ne ilk müderris Şeyh Bedreddîn Ya'kub b. İbrâhîm b. Nühâs el-Halebî tayin edilmiş ve H. 637 (1239-1240) yılında vefat edene kadar ders vermeye devam etmiştir. Ölümünden sonra yerine oğlu Muhyiddin b. Muhammed geçmiş ancak Eyyûbîlerin Halep Emîri Nazır Yusuf ile anlaşamadığı için medreseyle ilişkisi kesilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.3.9. Esedîyye Medresesi

Halep Kalesi'nin karşısında yer alan medrese, Esedüddîn Şîrküh'a ait bir ev olup vefatından sonra vakfedilmiştir. Bir müddet sonra Bedreddîn el-Hâdim, bu evi bir medreseye dönüştürmüştür. Eski ev sahibinin adına izafeten medrese Esedîyye olarak adlandırılmıştır (İbn Şeddâd, 1991). Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren medreseye ilk müderris olarak Sainüddîn Eyyûb b. Halîl b. Kâmil tayin edilmiş ve vefat edene kadar (Ö. H. 653/1255-1256) bu görevde kalmıştır. Ondan sonra yerine Kutbeddîn Muhammed b. 'Abdulkerîm b. 'Abdussamed b. Hibbetullâh geçmiş ve aynı şekilde ömrünün sonuna kadar bu görevi yerine getirmiştir. O da vefat edince yerine Ebû Muhammed el-Hasan b. Ahmed b. Hibbetullâh b. Emîn atanmış ve Moğollar, Halep'i ele geçirip öldürülene kadar vazifesini sürdürmüştür (İbn Şeddâd, 1991).

2.3.10. Kalicîyye Medresesi

Emîr Mücahiddîn Muhammed b. Şemseddîn M. Kalicî tarafından beş yılda inşa edilen medreseye, yaptıranın adına izafeten, Kalicîyye adı verilmiştir. Hanefî mezhebi üzerine eğitim

veren Kalıcîyye Medresesi'nde ders veren ilk müderris Şeyh Mecidüddîn el-Hasan olmuştur. Kalıcîyye ile Esedîyye arasında bir cami bulunmaktadır (İbn Şeddâd, 1991).

2.3.11. Futeysîyye Medresesi

“Futeys” olarak tanınan Sadettin Mesud Emîr b. ‘İzzeddîn Aybek (Ö. 649) tarafından inşa edilen medreseye, yaptıranın adına izafeten, Futesiyye adı verilmiştir. Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren Futeysîyye Medresesi'nin müderrisliğine ilk olarak Şemseddîn Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ el-Mârdânî getirilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.3.12. Kâmilîyye Medresesi

İbn Kâmil tarafından Nâsırîyye yakınlarında yaptırılmıştır (Kürd ‘Alî, 1983). Medresenin planı kareye benzer dikdörtgen bir avlunun ortasında sekizgen bir havuz ve ön kısmın her iki tarafında birer hazire (türbelerde bulunan parmaklıklı mezar) olacak şekilde çizilmiştir. Medresenin kuzeyinde bir eyvan bulunur (el-‘Acemî, 1996).

2.4. Halep Merkezinden Uzak Olan Hanefî Medreseleri

2.4.1. Şâzbahtîyye Medresesi

Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren Şâzbahtîyye Medresesi, Halep Meliki Zâhir Gazi'nin zamanında (İbn Şeddâd, 1991) Nüreddîn Zengî'nin Halep temsilcisi (Hüseyin, 2014) olan Cemâleddîn Şâzbaht el-Hadimü'l-Hindî el-Atabekî tarafından H. 590 (1193) yılında yaptırılmıştır (İbn Şeddâd, 1991).

Halep şehrinin tarihi eserlerinden biri olan Şâzbahtîyye Medresesi “*Şeyh Ma'ruf Mescidi*” olarak da bilinir (İbn Şeddâd, 1991). Güzel münazaralarıyla tanınmış bir Hanefî fakihî olan Muvafakiddîn b. Nahhâs (Ö. H. 606/1205) Şâzbahtîyye Medresesi'ne ilk müderris olarak tayin edilmiş ve medresenin idareciliğini yapmıştır (Hayûn, 2012). Ondan sonra Safiyüddîn b. Muhammed el-Ensârî (Ö. H. 610/1213) dersleri devralmış ve vefat edene kadar bu göreve devam etmiştir. Safiyüddîn b. Muhammed el-Ensârî'den sonra medresede üç müderris daha görev yapmış ve devletin çöküşüyle beraber medresenin müderrisleri de katledilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.4.2. Eşûdîyye Medresesi

Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren Eşûdîyye Medresesi, Emîr ‘İzzeddîn Eşûd et-Türkmenî tarafından inşa edilmiştir. Medresenin ilk müderrisliğine Safiyüddîn Halîl tayin edilmiştir. Safiyüddîn Halîl'den sonra medresenin müderrisliğini sırasıyla Şemseddîn Muhammed ez-

Zernahî, Eyyûb b. el-Halîl b. Kâmil ve Bedreddîn M. b. Yahyâ yürütmüştür (İbn Şeddâd, 1991).

2.4.3. Seyfiyye Medresesi

Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren Seyfiyye Medresesi, Emîr Seyfüddîn ‘Alî b. el-Emîr ‘İlmüddîn Süleymân b. Cender tarafından inşa edilmiştir. Medresenin ilk müderrisliğine H. 598 (1201) tarihinde ‘İzzeddîn b. Muhammed Ebî'l-Kerîm b. ‘Abdurrahmân es-Sencârî tayin edilmiştir. es-Sencârî’den sonra Ebû Bekîr b. Ebî Bekir er-Râzî görevi devralmış ve vefat edene kadar bu görevde kalmıştır (Ö. H. 626/1228). Ondan sonra Şemseddîn b. Yusuf medresenin idaresini almış ve O da Moğolların istilasından kısa bir zaman önce vefat etmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.4.4. Buldukîyye Medresesi

Emîr Hüsâmeddîn Bulduk tarafından yaptırılan medreseye, yaptıranın adına izafeten, Buldukîyye adı verilmiştir. Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren medresede sırasıyla, “Tekemelle” lakabıyla tanınmış Reşîdüddîn, Şemseddîn Muhammed b. Mustafa el-Mardânî, Şerefüddîn Ömer b. el-‘Afif görev almıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.4.5. en-Nakîb Medresesi

Seyyîd Şerîf en-Nakîb tarafından Cevşen Dağı’nda inşa edilen medreseye, yaptıranın adına izafeten, en-Nakîb adı verilmiştir. İlk başta bir türbe olması planlanmış daha sonra medrese yapılmış ve vakıf olarak bağışlanmıştır. Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren medresede H. 664 (1265) yılında eğitim-öğretime başlanılmıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.4.6. Dukâkîyye Medresesi

Hasan ‘Alî İbn Fadlullâh b. Dukkâk tarafından H. 630 (1232-1233) yılında inşa edilen medreseye, yaptıranın adına izafeten, Dukâkîyye adı verilmiştir. Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren Dukâkîyye Medresesi’ne, Hasan ‘Alî İbn Fadlullâh b. Dukkâk müderris olmuştur. Dukkâk, bir müddet müderrislik görevini ifa ettikten sonra medreseden ayrılarak Düneysîr’a taşınmıştır. Ondan sonra medresenin idaresi Bürhâneddîn İshâk et-Türkmenî’ye devredilmiştir. O da Dımaşk’a geçinceye dek bu görevi yerine getirmiştir. Bundan sonra sırasıyla bu görevi Şemseddîn el-Mârdânî, Bedreddîn M. el-Kencî, Fahreddîn Abdurrahman b. İdris yürütmüştür (İbn Şeddâd, 1991).

2.4.7. Cemâlîyye Medresesi

Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren Cemâlîyye Medresesi, Cemâlüddevle İkbâl ez-Zâhirî tarafından inşa edilmiştir. Medresede ilk olarak Şemseddîn İsa Dimaşkî ders vermiş, vefat edene kadar da bu görevi yerine getirmiştir. Ondan sonra sırasıyla, Cemâleddîn Yusuf, İbn ‘Adîm, N. el-Kureyş, İbn Hüşnâm ders vermiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.4.8. ‘Alaiyye Medresesi

Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren ‘Alaiyye Medresesi, ‘Alaaddîn ‘Alî b. Ebî’r-Reca’ tarafından yaptırılmıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.4.9. Kemâlîyye Medresesi

Hanefî mezhebi üzerine eğitim veren Kemâlîyye Medresesi’nin yapımına Ömer b. Ahmed b. Hibbetullâh b. Ebî Cerrâde’nin arkadaşı tarafından Halep’in doğusunda H. 637 (1239-1240) yılında başlanılmış ve medresenin yapımı H. 649 (1251-1252) yılında tamamlanmıştır. Ayrıca medresenin yanına konak, bahçe ve türbe yapılmıştır. Ancak medrese Nâsirîler tarafından yakıldığı için medresede eğitim hiç başlamamıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.4.10. Âtâbekîyye Medresesi

Medrese Atabey Şehâbeddîn Tuğrul tarafından H.620 (1222) yılında Halep’in merkezinden uzak bir mevkide inşa edilmiştir (el-‘Acemî, 1996). Daha önce bahsi geçtiği gibi onun bir de Halep’in içinde yaptırdığı bir medrese bulunmaktadır. Şehir merkezinden uzakta kalan Âtâbekîyye Medresesi’nde ilk müderrislik görevi Safiyüddîn Ömer el-Hâmevî’ye verilmiştir. Hamâ’ya dönene kadar Halep’te bu görevini sürdüren Hamevî’den sonra yerine Nizâmüddîn Muhammed el-Belhî el-Bağdadî geçmiştir. Nizamüddîn aslen Belh’li olmasına rağmen Bağdat’ta doğmuş ve büyümüştü. Bu nedenle buraya nispetle de ona el-Bağdadî denilmiştir. Müderris olarak Âtâbekîyye Medresesi’ne atandıktan sonra vefat (Ö.H.653/1255) edene kadar Halep’te kalıp, görevini sürdürmüştür. Ondan sonra yerine oğlu Takıyüddîn Ahmed geçmiş görevinin başındayken Moğollar tarafından şehit edilmiştir (İbn Şeddâd, 1991).

2.5. Halep’te Bulunan Mâlikî ve Hanbelî Medreseleri

Halep’te Eyyübîler’in hüküm sürdüğü dönem itibariyle ve sadece Mâlikî ve Hanbelî fikhını esas alan sadece bir medrese bulunmaktaydı. Medrese aktif bir biçimde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Ayrıca bu medresenin dışında Halep’te Mâlikî ve Hanbelî fikhının öğretimine iki zâviye ayrılmıştır (İbn Şeddâd, 1991).

2.5.1. Emîr Seyfeddîn Medresesi

Halep Kalesi'nin alt tarafında, Emîr Seyfeddîn 'Alî b. Süleyman İbn Cender tarafından inşa edilmiştir. Medrese hem Mâlikî hem Hanbelî mezheplerinin ders öğretimi amacıyla yaptırılmıştır (İbn Şeddâd, 1991).

3. SONUÇ

İslâm dünyasında asırlar boyu eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü medreselerin devlet eliyle kurumsallaşarak yarı resmî bir nitelik kazanması tam olarak Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün eliyle gerçekleştirilmiştir. Nizamülmülk'ün kurduğu sistem Selçuklulardan sonra gelen küçük-büyük tüm Müslüman devletler için ana model olmayı sürdürmüştür.

1183-1260 yılları arasında hüküm süren Eyyûbîler de Nizamülmülk'ün kurduğu sistemi örnek alarak medreselerdeki eğitim ve öğretim etkinliğini yaygınlaştırmışlardır. Eyyûbî Meliklerin desteğiyle sadece Halep'te kırktan fazla medrese faaliyet göstermiştir.

Bu çalışmanın konusu olan Eyyûbîler döneminde Halep'te eğitim-öğretim işlevini yerine getiren medreselerin kırk dört tanesi hakkında bilgiye ulaşılmıştır. Medreselerin fıkıh mezheplerine göre ayrıldığı ve müderrislerinin bu düzene göre atandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bazı medreselerin şehrin iç kısmında bulunup sosyal hayatın bir parçası olduğu, bazılarının da şehrin dışına yakın yerlerde kurulduğu ve bu şekilde daha şehre girildiğinde bir ilim merkezi olduğu görüntüsü kazandırılmaya çalışıldığı fark edilmiştir.

Eyyûbîler dönemi (1183-1260) itibariyle Halep'te yirmi bir Şafiî, yirmi iki Hanefî medresesi, bir tane de Mâlikî ve Hanbelî mezhebine tahsis edilmiş toplam kırk dört medrese inşa edilmiştir. Her iki mezhep için on ikisi şehrin merkezinde, dokuzu şehrin dışına yakın mevkilerde yer alan medreseler inşa edilmiştir.

Lisans Bilgileri

Dicle Akademi Dergisi'nde yayınlanan eserler Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Copyrights

The works published in Journal of Dicle Academy are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Yazar Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akyüz, Y. (2006). *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yayınları Ankara.

al-‘Abaychi, M. T., Hassan Gaib, M. M. (2021). “Educational Institutions in Aleppo in the Zengîd and Ayyubid eras through A book Al Bughya Ibn al-‘Adim (660A.H./1262A.D.)”. *LARQ Journal of Philosophy, Linguistics and Social Sciences*. Vol. (3) No. (42). ss.466-491.

Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İrfan Matbaası, İstanbul.

Bayraktar, H. (2004). *XIX. yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti*. Fırat Üniversitesi, Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elâzığ.

Çevrimli, N. (2019). “Vakfiyelerde Geçen Tabir ve İstilahlar Açısından Medreseler”, *Osmanlı Medreseleri (Eğitim, Yönetim ve Finans)*, Ed. Fuat Aydın, Mahmut Zengîn, Kübra Cevherli, Yunus Kaymaz, Mahya Yayıncılık, İstanbul.

Doğan, H. (2011). “İslâm Düşüncesinde Bir Tartışma Metodolojisi Olarak Cedel”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIII, Sayı: 24, ss.157-174.

Dündar, M. (2018). “Eyyübîler Dönemi Dimaşk Medreseleri”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 113-147.

el-‘Acemî, M. S. (1996). *Künuzu’z-Zeheb fî Tarihi Haleb*, Dârü'l-Kalemi'l-‘Arabî. c. 1, Halep.

el-İsfahânî, R. (1991). “D-r-s”, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*. Dârü'l-Kalem, Beyrut.

es-Sakkâr, S. (2020). “Muîd”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.31. Ankara. ss.86-87.

es-Sübkî, T. (1918). *Tabakâtü's-Şafi'yyeti'l-Kübrâ*. Dârü İhyai'l-Kütübi'l-‘Arabîyye. c.4, Beyrut.

eş-Şehrezûrî, İbn S. (2002). *Muqaddimetü İbni's-Şalâh*. Dârü'l-Kütübi'l-‘İlmîyye. Halep.

- Hayûn, Hüseyin Kâzım. (2012). “el-Hayâtü'l-Fikriyyetü fi Medineti Haleb (M. 1260-1183/H. 658-579)”, *Mecelletü Diyalî*. s. 56, Bakuba.
- Hüseyin, A. (2014). “Vakıfların Mezhepleri Üzerindeki Etkisi: “Örnek Olarak Halep Şehri”. *Uluslararası Antep-Halep Vakıfları Sempozyum Bildirileri*. Cilt 3. İstanbul.
- Işıkdoğan, D. (2022). *Islah Önerileri Bağlamında Medrese Eğitiminde Yenilenme*. Lisans Yayıncılık.
- İbn Esîr, 'İ. (1997). *el-Kâmil fi't-Târih*. Dârü'l-Kitâbi'l-'Arab, c. 8, Beyrut.
- İbn Hallikân, Ş. (1978). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*. Darü's-Sâdr. Beyrut.
- İbn Kesîr, 'İ. (1993). *Tabakâtü's-Şafi'îyyîn*. Mektebetü's-Sekâfetu'd-Dinîyye. Kahire.
- İbn Manzûr, M. (1993). “D-r-s” *Lisânü'l-'Arâb*. Darü's-Sadr, c.6, Beyrut.
- İbn Şeddâd, 'İ. M. (1991). *el-'A'lâgu'l-Hatîratu fi Zikri Ümerai's-Şâm ve'l-Cezîre*. Vizâretü's-Sekâfiyye. c. 1, Dımaşk.
- İpşirli, M. (2003). “Medrese” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.28. İstanbul. ss.338-340.
- Kazıcı, Z. (2014). *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*. Kayıhan Yayınları. İstanbul.
- Kürd 'Alî, M. (1983). *Hittatü's-Şâm*. Mektebetü'n-Nûrî, c.6, Dımaşk.
- Lisanü'l-'Arab, “D-r-s”, [Islamweb](http://Islamweb.com). Erişim: 28.09.2023.
- Mutçalı, S. (1995). “Züccacî”. *el-Mu'cemü'l-'Arabîyyü'l-Hadîs: Arapça-Türkçe Sözlük*. Dağarcık, İstanbul.
- Yavuz, Y.Ş. (1993). “Cedel”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 7. İstanbul. ss.208-210.
- Yazıcı, T. (1997). “Halep”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 15. İstanbul. ss.239-243.

5. EKLER**Ek-1: Eyyübîler Dönemi Halep'te İlmî Faaliyetleri Aktif Olan Medreseler**

ŞAFİÎ MEDRESELERİ	
Halep'in İçinde Yer Alanlar	Halep'in Dışına Doğru Kayanlar
1. Zeccâciyye 2. 'Asrûniyye 3. Nûriyye 4. Sahibîyye 5. Zâhiriyye 6. Esediyye 7. Revâhiyye 8. Şu'aybiyye 9. Bedriyye 10. Şerefiyye 11. Zeydiyye 12. Seyfiyye	1. Zâhiriyye 2. Hereviyye 3. Firdevsiyye 4. Buldukîyye 5. Kaymeriyye 6. Bi'l-Cebil 7. Emîr Şemseddîn Lü'lü' 8. Bi'l- Makâm 9. 'İzeddîn el-Hamevî
HANEFÎ MEDRESELERİ	
Halep'in İçinde Yer Alanlar	Halep'in Dışına Doğru Kayanlar
1. Haleviyye 2. Atâbekîyye 3. Haddâdiyye 4. Cürdükîyye 5. Mukaddemîyye 6. Câveliyye 7. Tumânîyye 8. Hüsamiyye 9. Esediyye 10. Kaliciyye 11. Futeysiyye 12. Kâmilîyye	1. Şâzbahtîyye 2. Eşûdiyye 3. Seyfiyye 4. Buldukîyye 5. en-Nakîb 6. Dukkakîyye 7. Cemaliyye 8. 'Ala'îyye 9. Kemâlîyye el'Ademîyye 10. Atâbekîyye
MALİKÎ VE HANBELÎ MEDRESELERİ	
1. Emîr Seyfeddîn	

Ek-2: Halep'te Eyyûbîler Döneminden Kalan Bazı Medreseler:

Kâmilîyye Medresesi

Hallâvîyye Medresesi

Firdevsîyye Medresesi

Zâhirîyye Medresesi

Esedîyye Medresesi (Hanefî)

